

Zitierhinweis

Lach, Jiří : recension de : Zdeněk R. Nešpor, Dějiny české sociologie, Praha : Academia, 2014, dans : Český časopis historický, 2016, 3, p. 759-763, DOI: 10.15463/rec.334779168

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

na nejlepších evropských univerzitách si může dovolit luxus přednášek a bádání o všech evropských národních kodifikacích a i o kanonickém právu, přičemž římské právo zůstává společným základem.

A i v takovémto duchu je koncipována Braunerova syntéza dějin evropského soukromého práva, které nejen na rakouských univerzitách slouží jako vysokoškolská učebnice, neboť je napsána svižně, srozumitelně, přesvědčivě a také velmi přímočaře, možná až apodikticky. Čerstvě emeritovaný profesor Wilhelm Brauner si po desetiletích výuky na vídeňském Iuridicu (Rechtswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien) mohl dovolit formulovat prověřené a někdy i provokativně formulované názory, které právník z jiné evropské univerzity nepřijme. Brauner nazývá svoji syntézu dějin evropského soukromého práva pouhým přehledem, neboť zde důležitější roli než dlouhé teoretické úvahy hrají zcela reálné právnícké „produkty“, tedy tzv. dogmatické příklady, podle kterých se v praxi soudilo a rozhodovalo. Proto také na úvodní syntetický výklad navazuje zcela bezprostředně více než stostránková příloha nejzávažnějších a nejzajímavějších pramenů doložených příklady judikatury z rakouských a německých zemí.

Tuto syntézu evropských právních dějin charakterizuje ještě jedna dobrá vlastnost, která opět vyznačuje také z autorova naturelu a dlouholeté univerzitní výuky, a tím je neustálé definování všech pojmů, popřípadě institutů a také neustálé předznamenávání metody výkladu. Jedná se každopádně o výklad po výtce historicko-chronologický, který respektuje skutečnost, že právo vznikalo v tavicím kotlíku dějin, do kterého byla vkládána kromě římského práva, kanonického práva a „německého“ práva v moderní době nejdříve špetka osvíceného rozumu v podobě systemizace a posléze i romantického idealismu v podobě hledání ducha dějin. Kritickou tavbu prováděl Wilhelm Brauner povětšinou ve vlacích, kterými dojížděl na výuku na univerzity ve Vídni a v Budapešti.

Milan Hlavačka

Zdeněk NEŠPOR a kol.

Dějiny české sociologie

Praha, Academia 2014, 667 s., ISBN 978-80-200-2355-1.

Zdeněk NEŠPOR a kol.

Slovník českých sociologů

Praha, Academia 2013, 469 s., ISBN 978-80-200-2221-9.

Sepsání dějin celého jednoho oboru představuje jeden z nejsložitějších úkolů, který komplikuje zvyšující se specializace věd. Neven v české vědě strmě narůstá publikační činnost a ani dílčí syntézy nejsou snadné. Česká sociologie doposud postrádala rozsáhlejší zpracování svého vývoje, natož aby disponovala podobně klasickým (a zároveň ve svém celku nepřekonaným) dílem, jaké české historiografii poskytnuli František Kutnar a Jaroslav Marek v *Přehledných dějinách českého a slovenského dějepisectví* v sedmdesátých letech minulého století. Kolektiv autorů pod vedením

Zdeňka Nešpora se pokusil tuto mezeru zacelit *Dějiny české sociologie*, které doplňuje *Slovník českých sociologů* (dále jen *Slovník*).

Autoři vymezují dějiny české sociologie v zemském smyslu slova jako „sociologii pěstovanou v českých zemích a/nebo vázanou na poznání české společnosti“¹ a snaží se postihnout přínos jednotlivých sociologických osobností, existenci škol (pražské a brněnské), konečně též institucionální rámce, v nichž se obor rozvíjel od 19. století. Velmi vhodný je úmysl zasadit proměny oboru do historického kontextu, neboť politicko-společenské přerovy fundamentálně ovlivňovaly sociologii jako vědní obor. Jednotlivé změny režimů na území někdejšího Československa totiž proměňovaly institucionální zázemí, vedly k personálním proměnám i změně badatelských témat a v období komunistického systému měla sociologie roli ideologicko-služebnou. Autoři časově strukturovali text podle politických zlomů, ovšem ne vždy šťastně. Nazvat druhou hlavu *Sociologie jako svobodná věda ve svobodné společnosti* a vymezit jí roky 1919 a 1948 je problematické nejen rokem 1919 (proč ne 1918?), ale především faktem, že zahrnuje léta okupace, která měla pro českou vědu, tedy i sociologii, likvidační ráz ve všech ohledech. Periodizační originalita není vždy na místě a v tomto případě je zcela nevhodná. Pokud má publikace i didaktické aspirace, pak může tento moment dezorientovat historicky nepoučeného čtenáře.

Klíčovou linií reprezentují profily jednotlivých vědecko-pedagogických autorit, a to především v období do roku 1948. Autoři chápou sociologa ve velmi širokém záběru a u řady osobností, včetně nejdůležitějších (např. T. G. Masaryk, J. L. Fischer), poměrně pečlivě zaznamenávají jejich výrazný vliv na jiné obory (zejména filozofii). Všimají si rovněž veřejné a politické angažovanosti sociologů. Zde by byla vhodnější jasnější kvalifikace jejich prací na čistě vědecké, propagačně-popularizační a vysloveně politické manifesty. Platí to nejen pro Masaryka, ale výrazně i pro Edvarda Beneše,² z části také pro sociology po roce 1948 a 1989.³ U Masarykova díla by bylo vhodné doplnit informace o řadě spolupracovníků (nejen o blízkém Vasilovi K. Škrachovi), kteří prezidentovi výrazně asistovali v tvorbě textů. Začasté se jednalo o historiky (Jaroslav Werstadt, Jaroslav Papoušek, Josef Borovička a další v případě *Světové revoluce*;⁴ Jan Slavík u *Ruska a Evropy*).⁵ V této souvislosti je vůbec překvapivé úplné opominutí J. Slavíka (který navíc není zmíněn ani ve *Slovníku* – viz níže). Marxismem a Maxem Weberem výrazně ovlivněný J. Slavík nevešel do zorného pole ani Janu Horskému v kapitole *Sociologie a historie, historická demografie*. J. Horský s ohledem na své badatelské zaměření akcentuje metodologické kontakty mezi oběma obory, navíc spíše pro období po druhé světové válce a pak pole historické demografie.⁶

1 Zdeněk NEŠPOR a kol., *Dějiny české sociologie* (dále jen *Dějiny*), s. 12.

2 Srov. tamtéž, s. 74–75.

3 Zde mám na mysli práce Jana KELLERA, např. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*, Praha 2011.

4 Srov. T. G. MASARYK, *Světová revoluce*, Praha 2005, s. 483.

5 Jan SLAVÍK, *Za světové války a revoluce*, in: T. G. MASARYK, *Rusko a Evropa I*, Praha 1995, s. 315–349.

6 Z. NEŠPOR, *Dějiny*, s. 461–477.

Dějiny zahrnují rovněž některé opomíjené okruhy české sociologie. V duchu deklarovaného zájmu popsat vývoj sociologie na zemském principu, autoři neopominuli formou alespoň stručného exkurzu pojednat o německých sociologích na českém teritoriu. Ještě cennější je zařazení kapitoly sledující křesťanskou sociologii, která vychází zvláště z Nešporova dlouhodobého zájmu.⁷ Po druhé světové válce Nešporův tým sleduje zvláště institucionální a tematický záběr sociologie v Československu, a to při patřičném zvážení dopadů proměny režimů: od nadějně dynamiky prvních třech poválečných let přes masivní úpadek a potlačování sociologie po únoru 1948 až po slibné pokusy o obnovu kritické sociologické vědy (a komunikaci se zahraničím) v dekadě Pražského jara. Zde bylo samozřejmě možné volit různé akcenty a třeba zpracování vysokoškolské sociologie bylo vhodné rozšířit, stejně jako pozornost vývoji sociologie na Slovensku, kde např. v období normalizace vycházela řada závažných překladů i z oblasti sociologie a vyskytly se tam některé inspirativní osobnosti.

Pro českou historiografii je poučné zpracování dějin české sociologie od normalizace do současnosti, přičemž období po roce 1989 autoři věnovali bezmála devadesát stran, předchozímu období pak oddíl ještě obsažnější. Je zřejmé, že nástup Husákovy éry přinesl sociologii podobně devastující účinky jako jiným oborům, které našly novou dynamiku v období reformního komunismu. Výsledky české sociologie šedesátých let rezonovaly i ve světové komunitě.⁸ Normalizační politickou elitu kritická sociologie ohrožovala mnohem více než historie (snad s výjimkou Josefem Mackem editovaných *Sedmi pražských dnů*), protože z rozboru sociální stratifikace tehdejšího Československa nejen vyvozovala analýzu geneze komunistického systému, ale také navrhovala způsoby, jak nedostatky režimu napravit.⁹ Dis/kontinuity v oborech historie a sociologie po roce 1948 vykazovaly některé obecné podobnosti, měly ale též řadu odlišností: např. vývoj po roce 1989 byl z hlediska institucionálního přerývu a rychlého nástupu nových generací (např. vznik sociálně-vědních fakult, kde má sociologie velmi výrazné postavení) v sociologii mnohem radikálnější.

Dějiny české sociologie by bylo možno v detailech kritizovat za ledacos (kromě již vyřčeného lze uvést např. malou pozornost, věnovanou vývoji oboru v regionech po r. 1989). S ohledem na předchozí stav souborného zpracování dějin české sociologie (resp. jeho absenci), se však jedná o počín zásadní a to i tehdy, pokud by měl sloužit jako platforma pro konfrontaci s jinými interpretacemi vývoje oboru.

Odlišné musí být hodnocení *Slovníku českých sociologů*. Podobné publikace jsou vždy výběrové, ale z obsahu *Slovníku* není zřejmé, proč některá hesla zařazena byla a jiná

7 Srov. bibliografii v *Dějínách*, s. 104.

8 Např. Pavel Machonin publikoval esenci svého výzkumu v jednom z nej přednějších světových časopisů. P. MACHONIN, *Social Stratification in Contemporary Czechoslovakia*, American Journal of Sociology 75, 1970, č. 5, s. 725–741. Výrazného ohlasu se dočkala také kniha *Civilizace na rozcestí*, kterou v letech 1966 a 1967 vydal ve dvou verzích kolektiv pod vedením Radovana Richty. Srov. Z. NEŠPOR, *Dějiny*, s. 410–413.

9 Z. NEŠPOR, *Dějiny*, s. 403. „Podle Machonina došlo po únoru 1948 ke koalici nomenklatury s méně výkonnou částí dělnictva. Tak vznikl rovnostářsko-byrokratický režim, typický autoritářstvím, nivelizovanou sociální strukturou a nízkou ekonomickou výkonností... K překonání těchto poměrů navrhoval Machonin koalici technokraticko-socialistickou.“

nikoliv. *Slovník* uvádí mnohé interdisciplinární osobnosti, ale v řadě případů zůstává sociologický segment působení těchto autorů silně v pozadí jiných disciplín: Ivan Sviták zcela zřejmě reprezentuje více filozofa, či naplňuje vzorec politického filozofa. Zdeněk Suda zastupuje bezesporu výrazněji politické vědy než sociologii atd. Zařazení osobností, které se pohybují na hranici několika vědních oborů, je vhodné za předpokladu, že bude uveden klíč jejich výběru a za podmínky větší reprezentativnosti.

V knize však abscentuje celá řada jmen. Autoři *Slovníku* nechtěli správně opominout ani osobnosti české historiografie, na prvním místě těch, které vstupovaly do hájemství sociologie, ať už teoreticky, metodologickými postupy nebo i tematicky. Proto je poněkud překvapivé, že *Slovník* neopomenul Zdeňka Nejedlého, historika jistě zajímavého a v Křesťanově monografii konečně věcně vyličeného,¹⁰ ale z pohledu sociologie autora okrajového. Dějiny české historiografie ve 20. století ale znají řadu badatelů sociologii mnohem více otevřených: František Kutnar, Jaroslav Werstadt, Bedřich Mendl ad. Z pozdějších generací může být zmíněna Pavla Horská nebo Eduard Maur, kteří prováděli významné sociálně-historické výzkumy na přelomu 60. a 70. let a posléze opět po listopadu 1989.¹¹ Bylo by tu možno zmínit historiky, kteří se v současnosti zabývají urbánními dějinami a věnují značnou pozornost městské sociální struktuře (Lukáš Fasora, Pavel Kladiwa). Uvedené dějepisce často zajímaly struktury, společnost, moc jako sociologická kategorie.¹² Přestože *Slovník* nemůže uvádět každého dějepisce, je těžko pochopitelné opomenutí Jana Slavíka, který je v českém dějepiscetví vnímán jako historik s nejvýraznějšími přesahy do sociologie. Zejména Slavíkovy metodologické práce a texty věnované sovětskému režimu nepostrádají inspirativnost ani pro dnešní sociologii a historii, a to nejen v českém kontextu.¹³ Jiné obory jsou na tom ovšem ještě hůře. Např. politologové jako by z pohledu autorského kolektivu vůbec neexistovali, přestože mnohá výzkumná témata jsou tomuto oboru a sociologii společná a v politické sociologii je koordinovaný výzkum naprostou nutností.

Autoři obou publikací několikrát, a jistě oprávněně zmiňují, že předchozí pokusy na tomto poli trpěly řadou chyb a nepřesností. V tomto ohledu ovšem *Slovník* trpí podobným neduhem. S ohledem na někdejší význam pražské koleje Středoevropské univerzity mohli autoři *Dějin* i *Slovníku* věnovat více prostoru tomuto učilišti, zvláště když se mezi její výrazné osobnosti řadil jeden z vůdčích českých sociologů Jiří Musil.¹⁴ *Slovník* vykazuje

10 Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění*. Praha – Litomyšl 2012.

11 Přitom tyto osobnosti v *Dějinách* Jan Horský uvádí a jistě by jejich biogramy *Slovníku českých sociologů* prospěly. Srov. Z. NEŠPOR, *Dějiny*, s. 467–468.

12 Srov. Veronika STŘEDOVÁ, *František Kutnar a strukturalismus v interpretaci sociálních a hospodářských dějin*, Praha 2009.

13 Zcela jistě by stálo za srovnání Slavíkových ruských prací s některými vlivnými syntézami, např. Theda SKOCPOL, *States and Social Revolutions. A Comparative Analysis of France, Russia and China*, Cambridge et al 1979.

14 Z. NEŠPOR, *Slovník českých sociologů*, s. 373 (heslo o Zdeňku Sudovi) zmiňuje, že se CEU přesunula z Prahy do Budapešti, ale sociologie předtím byla – díky vlivu polských sociologů – přesunuta do Varšavy a teprve po několika letech se přestěhovala do Budapešti.

řadu drobných chyb v detailech, které nutně musí vést čtenáře k ostražitosti. Kupř. sdělení, že u Pavla Machonina „data získání habilitace a doktorátu věd (DrSc.) nejsou známa“¹⁵ musí překvapit každého badatele, který někdy navštívil univerzitní archiv nebo archiv Akademie věd a ví, že informace tohoto druhu lze najít hned v několika fondech. Čtenářsky nepřívětivě působí též celá řada překlepů či absence rejstříku.¹⁶

Za nejproblematictější moment lze považovat samotnou konstrukci *Slovníku*. Zatímco v zařazení osobností dominantně pracujících v jiných oborech (viz historici výše) lze snad mezery pochopit, volba hesel plně oborových sociologů je ve *Slovníku* nesystémová. V publikaci defilují někteří sociologové, kteří zjevně v oboru výrazné stopy nezanechali, naopak chybí mnozí sociologové působící např. mimo Prahu. Za nešťastné ovšem považuji stanovení hranice pětapadesáti let pro samotné zařazení do *Slovníku*. Sociologie je věda poměrně mladá a v československém případě patří (spolu s politologií) k vědám nejvíce postiženým politickými diskontinuitami. Autorský kolektiv v *Dějínách* zdůrazňuje, že politická transformace po r. 1989 měla pro sociologii jako obor fundamentální dopad a znamenala zcela novou etapu vývoje.¹⁷ Sociologové mladšího středního věku v polistopadové době dle autorů *Dějin* prokazovali mnohem výraznější dynamiku.¹⁸ V tomto momentu by jistě *Slovník* dalších dvacet hesel soudobých sociologů mladších pětapadesáti let unesl. Zvolená věková hranice tak ze *Slovníku* vyřadila osobnosti současné české sociologie, jako jsou např. Jiří Šubrt, Radim Marada, Csaba Szaló a řadu dalších velmi aktivních badatelů. Mnohem šťastnější se tak jeví příklad z oboru historie ztělesněný v *Lexikonu českých historiků 2010*.

Jiří Lach

Roman BARON – Roman MADECKI a kol.

Česká polonistická studia: tradice a současnost (filologie – historie – politologie – právo)

Praha, Historický ústav AV ČR 2014, 619 s. + XX s. obr. příloh, ISBN 978-80-7286-245-0.

Obec českých badatelů, zabývajících se široce pojatou polonistickou problematikou – či spíše věnujících se vědě o Polsku – si v roce 2013 obzvláště slavnostním způsobem připomněla devadesáté výročí zrodu českých polonistických studií v jejich institucionálním rámci. Za jejich počátek je obvykle považováno založení Katedry polského jazyka a literatury na Univerzitě Karlově v Praze na počátku akademického roku 1923/1924, na níž byl z krakovské Jagellonské univerzity povolán Marian Szykowski, vynikající znalec polské literatury. Současně s tím došlo i k ustavení lektorátu polského jazyka na Masarykově univerzitě v Brně, jenž byl veden slavistou a polonofilem Maxmiliánem Kolajou a stál na počátku rozvoje polonistiky v brněnském akademickém prostředí. Obě zmíněné skutečnosti

15 Z. NEŠPOR, *Slovník*, s. 217.

16 Tamtéž, s. 275 (překřtění prestižní London School of Economics and Political Science na London School of Economics and Political Science).

17 *Dějiny*, s. 517.

18 Tamtéž, s. 543.

